

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI
Dr. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

II. KÖTET. — 7. SZÁM.

A STATISZTIKA MUNKAKÖRE

IRTA
BUDAY LÁSZLÓ
TAG.

FELOLVASTATOTT A II. OSZTÁLY 1923. FEBRUÁR 12-IKI
ÜLÉSÉN.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

PÉCS, 1923.
DUNÁNTÚL KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R. T.-NÁL.

A statisztika munkaköre.

Ismeretes a statisztika fejlődéstörténetéből az az éles irodalmi harc, mely a XVIII. század végétől a XIX. századnak első harmadáig tartott, s mely a göttingai iskola államisméje — a számokat alárendelt jelentőségűnek tartó, s az államélet szóbeli ismertetését kívánó leírás — s a tabelláris statisztikusok, az eseményeket konkrét számokkal megrögzíteni kívánó irány között ritka hevességgel folyt. A két fél vitája egy harmadiknak a javára dőlt el, s Quetelet oly határozottsággal jelölte ki a statisztika munkaköréül az ember társas élete törvényszerűségeinek a kutatását, hogy közvetlenül utána ellenkező szó alig hallatszott fel, legfeljebb tovább magyarázó és újra rendszerező.

De Quetelet fellépése újabb vitának is elvetette a magát, olyan vitáét, amely szinte napjainkig is folyik, s amelyben az a felfogás, hogy a statisztika a társasélet törvényszerűségeivel foglalkozó tudomány, már-már kezdi a rövidébet huzni. Az utalás a valószínűségekre, a nagy számok törvényének a hangsúlyozása, amely szerint minél nagyobb körét vizsgáljuk a jelenségeknek, annál szembeötlőbben kiválk azok törvényszerűsége, s annál inkább homályban marad az, ami esetleges és egyéni: a kutatók egy részét ennek az érdekes s új vizsgálati módszernek a továbbfejlesztésére csábította. A módszert nemcsak továbbfejlesztették és javították, hanem észrevették annak igen használható voltát egyéb tudományos kutatásnál is. A társadalmi élet törvényeinek kibogozása nem haladt oly gyors ütemben és nem is nyújtott annyi újabb tanulságot, mint ahogy fejlődött a statisztikai módszer alkalmazásának a területe. Észrevették, hogy a természet világában sem alakulnak a jelenségek oly azonos sémára, hogy egy-két esetnek a megfigyelése már az

általánosra való következtetésre jogosítana, hanem nagyobb tömegeket kell obszerválni, hogy az azonos kialakulásban megnyilvánuló rendszert fel lehessen ismerni. A szélirány, csapadék, hőmérsék változásainál évek hosszú sorának feljegyzéseiből lehet csak kiolvasni a szabályszerűségeket; bizonyos állat- vagy növényfajták életviszonyairól a különböző területi, talaj és klimatikus viszonyok között külön megfigyeléseket kell gyűjteni, hogy ezek tömegéből az állandó irányzat egyenes vonalát meg lehessen találni. Először arra a megállapodásra jutottak, hogy legalább is a szerves világ élettüneményeinek a vizsgálatára szükséges a statisztikai módszer: majd rájöttek, hogy az anorganikus világ jelenségeiben sem oly nagy az egyformaság, hogy ismételt — tömeges vagy legalább a tömeghez közelítő — megfigyelésekre nem volna szükség a szabályszerűségek felismerésére — s ma jóformán csak a chemiát tekintik a természettudományokban olyannak, amelyben a statisztikai módszerre nincs szükség, mert néhány kísérlet elegendő az elemek természetének és egymásra való hatásának megállapítására.

Minél inkább előrehaladt így a statisztikai módszer sokoldalú használhatóságának a felismerése, s minél jobban kialakult a statisztikai módszer szabályainak — szinte azt lehet mondani, fortélyainak — összefüggése, annál nagyobbra nőtt egy kérdőjel, amely a módszerkérdéseket első ízben kutatók gondolkozásában is ott lappangott már: ha a statisztikai módszer — amelynek különlegességét, s az indukciótól való eltérését idején felismerték — alkalmas kutató eszköze a tudományok egész seregének, hová kell sorozni azokat az ismereteket, amelyeket ez a módszer a társasélet alakulásáról kiderít? Az egyik, szelidebb felfogás az volt, amely a módszerre vonatkozó tudnivalókat a statisztika elmélete cím alatt foglalván össze, az alkalmazott nemzetgazdaságtan mintájára alkalmazott statisztika nevet adott mindannak a tanulságnak, amit ezzel a módszerrel a társadalmi életről ki lehet deríteni.

A másik felfogás merevebb és így okoskodik: a statisztikai módszer csakugyan különleges, önálló kutatási mód,

amely hasznos szolgálatot tesz a legtöbb tudománynak. Ezért megérdemli, hogy külön helye legyen a vizsgálati módszerek között. De csak ezek között: amit kiderít, az annak a tudománynak a kincseit gyarapítja, amelynek érdekében a kutatás történt. Nem a módszer különlegessége, hanem a tárgykör zárt egysége, elhatárolt volta tesz valamit tudománnyá. A statisztikának módszere van, de külön tárgya nincs s ezért nem is külön tudomány. Az orvosi statisztika az orvosi tudománynak szolgál, a bűnügyi statisztika a büntetőjognak, a mezőgazdasági statisztika az agronomiának, a statisztika legtöbb ága a gazdasági politikának. Eleinte a népességi statisztika által megállapított törvényszerűségeket nem lehetett beskatulyázni valamely ismert tudomány munkakörébe s ezen úgy segítettek, hogy a demográfiát külön tudománynak ismerték el s a statisztika minden egyéb kutatását illetőségi helyére, más tudomány fiókjába utasították. Később azonban az ugynevezett, de közelebből meg nem határozott társadalomtudományok köpönyege akkorát nőtt, hogy ez alá a demográfiát is be lehetett dugni, s ekkor a statisztika megítélése már úgy hangzott, hogy külön módszer, legfeljebb segédtudománya, szolgálója más tudományoknak — ancilla —, alkalmazásának területe azonban legnagyobb részt a társadalomtudományok terén van. Ezt a felfogást, amelyet német és angol írók hangoztatnak először, a matematikai statisztika szerencsés kezű továbbfejlesztői, az oroszok lehangosabban visszahangozzák. Vele szemben mintha mindig árvában, de egyforma következetességgel hangzik fel az a másik német felfogás, amely a statisztikában exakt társadalomtudományt lát, a szociális tömegek tudományát.

Abhoz a rangbeli vitához, hogy megérdemli-e a statisztika a tudomány nevet vagy sem, alig érdemes hozzászólnunk; az e fölött való meddő vitatkozás nem viszi előre tudásunkat. Figyelemreméltóbb azt vizsgálnunk, nem akad-e meg a statisztika természetes fejlődése azért, mert az ilyen szélsőséges vélemények szinte ellensúlyozzák egymást a statisztika munkaköre körül, s nincsenek-e még olyan meg-

oldatlan, vitás problémák e körül, amelyeknél a megoldás tervezeteinek nagy számát egy ujjal gyarapítani ne lehetne?

A statisztika elméleti kérdéseinek merőben theoretikus alapon való vizsgálása, s annak elhanyagolása, hogy a statisztika a társadalmi kutatás révén milyen széles mezőkre terjedhet ki, bizonyos ferde irányba terelte a vizsgálódást. Két vonatkozásban is megtaláljuk ezt a ferde hajlandóságot. Egyfelől az elmélet annyira kiélezte a statisztikai módszernek minden tapasztalati tudományban való hasznosságát, hogy elfelejtette tüzetesebben vizsgálni, milyen feladatok várnak rá legsajátosabb feladatkörében, a társadalmi élet jelenségeinek vizsgálatánál. Elmélet és gyakorlat így külön úton kezdtek járni, amelyek egyre jobban távolodtak egymástól, s az előbbi olyan szigorú feltételeket szabott a statisztika működése elé, amelyek pontos megtartásával a gyakorlat egy bizonyos ponton túl nem juthatott volna el kutatásaival. A nagy tömegek vizsgálata, a statisztikai sorok pedáns szabályossága nyüggé váltak volna a statisztika kutatása számára, ha azokhoz tényleg engedelmesen ragaszkodik. A módszer szigorú változatlansága nem vezethet célhoz olyan tünemények vizsgálatánál, aminők a társadalmi jelenségek, amelyek maguk is egyre változnak, differenciálódnak, kölcsönhatásukban erősödnek és bonyolultabbá válnak. Az eljárás módszereinek finomítása a tudományos vizsgálatnak még ott is elsőrendű feladata, ahol a jelenségek — legalább a mi fogalmaink szerint — változatlan egyformaságban tárják élénk problémáikat. Lám, az égitesteket, amelyekről korábban csak legendáink és mithoszaink voltak, a távcsövek később közelebb hozták hozzánk, a felsőbb mathézis utánuk lopózott és kifürkészte rejtelmes vándorlásuk útját, végül a szinképelemzés szinte mezítelenre vetkőztette őket és elemeikre boncolva megmutatta, hogy milyen anyagból vannak gyurva.

A statisztika másik irányu ferde megítélését az okozta, hogy a nagy tömegek babonás tiszteleténél fogva más nem is mert hozzájuk nyulni, mint a hivatalos statisztikus, aki

a megfigyelt egyedeknek mindjárt millióit tudta mozgósítani. Hogy Halley a kis Boroszlónak szerény halálozási jegyzékéből mily tanulságokat tudott levonni, az szinte feledésbe merült és jobban imponáltak a régi Oroszország statisztikusai, akik egy-egy cári ukáz alapján a megfigyelések millióit gyűjthették be s a számok gigantikus oszlopait rakhatták össze. A hivatalos statisztikának ez a kizárólagossága, szinte túltengése, mint Mucke, a dogmatikus felfogásnak legtürelmetlenebb ellenzéke elég helyesen megjegyzi, nem engedte, hogy a statisztika egyéb irányu kutatásai nagyobb erővel érvényesüljenek. A közigazgatási statisztika, némileg javított kiadása a régi államismének, elfoglalta a teret, s alig törődtek egyébbel, mint ami magának az államnak hasznos a statisztikából. S mert az államot nem annyira az érdekelte, hogy az emberek milyen törvényszerűségek szerint élnek, hanem elsősorban az, hogy hányan vannak, a statisztikai felvételek is eszerint igazodtak.

Mindazt, amit statisztikával ki akartak deríteni, ezek a szempontok irányították, s mindazt, amit a statisztika tényleg kiderített, ezen felfogás szerint osztályozták. Az a két gondolatirány, hogy a statisztika más tudományoknak csak segítőeszköze, s hogy a statisztika a nagy tömegeknek megfigyelése révén elsősorban az államnak van hivatva szolgálatot tenni, a statisztika munkakörét szűkebbre szabta, mint aminő az a valóságban lehet s megteremtette a közigazgatási statisztika fogalmát (Verwaltungsstatistik), amely eszmekörében elég sokáig vergődött, s amely szempont diktálta elég sokáig tárgykörének felosztását is. Igaz, hogy a részletkérdések kutatása merészen előrehaladt olyan irányokban is, amelyek tulkalandoztak az előirt ösvényeken: de azok az írók, akik a statisztika nyújtotta ismereteket egységes egészbe akarták foglalni, nem tudtak szabadulni bizonyos sablonoktól, s felfogásuk vagy az államélet jellemzőbb megnyilvánulásaiból indult ki, vagy a közgazdasági politika szokásos felosztásához simult, ezzel is jelezve, hogy a statisztikát nem külön tárgykörű tudománynak, ha-

nem más ismeretágak illusztrátorának tekintik. Innen van, hogy a legtöbb szerző, aki a statisztika egészét fel akarja ölelni, máshol és máshol tesz cínozúrát annak egyes részei közt, s innen van az is, hogy fontosságukban növekvő statisztikai ágakat nem tudnak a maguk helyére illeszteni, s megbontva a logikai egységet, szinte degradálják azokat (legyen elég a munkásstatisztikára és a háztartási statisztikára hivatkozni); a statisztika legkiműveltebb része, a népességi statisztika pedig mindezekből a rendszerekből, mint be nem skatulyázható, kikivánczik.

Említettem, hogy a népesség statisztikáját ezért, mint rézhezében hámba foghatót, külön tudománynak kezelték azok is, akik egyéb statisztikai eredményeket több-kevesebb szerencsével más rekeszekbe osztályoztak. A morálstatisztika is — Quetelet munkájának nagy tanulságai után — hosszabb ideig olyan kedvező kilátások közt fejlődött, hogy a tudományok sorozatában külön minősítést kap; később a legtöbben a büntetőjog krónikájává fokozták le, holott tartalmában nagyon sok oly részlet van, amelyhez az erkölcsi megítélésnek van ugyan köze (elválások, alkoholizmus stb.), a büntetőjognak azonban nincs. A munkásstatisztika, melynek tanulságai sokféle apró — s elég heterogén — mozaikból tevődnek össze, szintén nem tud elhelyezkedni s az ismertebb beosztások nem jelöltek még ki oly helyet neki, ahol megállhat, s ahonnan nyugodtan terjeszkedhetik.

Ha áttekintjük a statisztikának eddig művelt területét, csodálkozva láthatjuk, mekkora hézagok vannak még benne, s a társaséletnek mennyi megnyilvánulása érintetlen még attól a fürkésző kutatástól, amely statisztikai kérdőívek alakjában életünk egyéb jelenségeit olyan rendületlen kíváncsisággal ostromolja. Ezek a hézagok, a statisztikának még ki nem művelt parcellái okozzák azután, hogy sok vonatkozásban, különösen a gazdaságstatisztikai téren az eddigi kutatások izoláltak maradtak, összekötő szálaik nincsenek s a jelenségek alakulásának olyan szabályosságát, a közreműködő tényezők olyan mértékű tisztázását nem sikerült kideríteni, aminőhöz a népességi és morálstatisztika

terén hosszú évtizedekkel előbb eljutottak. A megfigyelés hézagossága éppen olyan jelenségeknél, amelyek sokkal összetettebbek és bonyolultabbak, mint a népesedés tüneteinek, természetesen hiányosabb, kevésbé tetszetős és szembeötlő eredményekhez vezetett, s ennek éppoly természetesen következménye volt, hogy a statisztikának azokat az ágait, amelyek tanulságai nem voltak elég reprezentánsak, a tudományos értékelésnél háttérbe szorították. De ahogy a népességi statisztika után felbukkant gazdag tartalmával a morálstatisztika, s utána az ismeretlenségből előtűnt a munkásstatisztika, úgy elvileg nemcsak nincs kizárva, hanem elég valószínű is, hogy a statisztikának egyéb oly ágai is, amelyek ma még hiányos művelésüknél fogva csak laza összefüggésű, s okhatásukban ki nem deríthető számanyagot nyújtanak, később, amikor a megfigyelés szélesebb körű s egyuttal mélyebbrelhető is lesz, az eddig nem is sejtett tanulságoknak meglepő sorozatával szolgálnak majd.

Hogy idáig eljuthassunk, arra a legfőbb lehetőséget a statisztikai megfigyelések szaporítása fogja nyújtani oly területeken, amelyekre eddig kevésbé figyeltek, s olyan újabb megfigyelő eljárásokkal, amelyekre eddig kevésbé gondoltak. Hogy azonban ez némi tervszerűséggel megtörténhessen, szükséges előbb összefüggően áttekintenünk, a társasélet milyen területeire terjeszkedhetik is ki a statisztika feladatköre, s honnan remélhet tudományosan helytálló eredményeket. Meg kell tehát kísérelnünk, hogy a priori elrendezzük a statisztika anyagát, hogy ebből okulva céljait a leghelyesebben kitűzhessük. Az ily apriorisztikus elrendezés ugyan mindig időleges érvényű csak, s leggyakrabban személyhez is kötött, mégis talán nem nagy vakmerőség, ha kísérletet teszünk vele, mert ha semmi ujjal nem tudnánk az anyagnak gazdagításához hozzájárulni, annak átrostálása, napfényre teregetése nem haszontalan munka. Amit eddig komoly törekvések a statisztika feladatkörének kifejlődése körül végeztek, az legfeljebb két okból avulhatott el: vagy azért, mert a kutatásoknak nem

remélt előrehaladása túlhaladta azokat a kereteket, amelyek az apriori elgondolás megszabhatónak vélt, vagy pedig azért, mert a kutatás nem merült el oly irányokba, ahová az elrendező gondolat utalta, illetőleg, ha meg is kísérelte az elmélyedést, nem tudott értékes anyagot felszínre hozni.

Anélkül, hogy részletes elemzésbe kívánnék bocsájtani, meg kell említenem, hogy hazai irodalmunkban *Ráth Zoltán* korán elhunyt tagtársunk kísérelt meg önálló módszerezést a statisztika feladatköre tárgyában. *Ráth* csoportosítása 8 részre osztja a statisztika anyagát: 1. Népesedési statisztika. 2. A népesség testi állapotának statisztikája vagyis az élettani statisztika. 3. Nemzetiségi statisztika. 4. Gazdasági statisztika. 5. Közművelődési statisztika. 6. Vallási statisztika. 7. Erkölcstatisztika. 8. Az állami élet statisztikája. E kereteken belül az élettani statisztika tartalmaz valamit a Quetelet-féle antropometriai kísérletekből, de sejteti a kellően még mindig nem méltatott közegészségügyi statisztika konturjait is. Gazdasági statisztikája a közgazdaságtan felosztásához képest tagozódik a termelés, forgalom, jövedelemeloszlás és fogyasztás statisztikájára, ez utóbbi kettőnél csak némi vázat adva, mert ezek a statisztikai ágak részben ma is elég fejletlenek. A *Ráth* idejében már igen művelt és sokirányú munkástatisztikát, valamint a munkaháztartások statisztikáját nem tudja rendszerében elhelyezni; a nemzetiségi statisztika és vallási statisztika támasz nélkül lógnak, az utóbbi talán a kulturális és erkölcsi statisztikához kíváncznék, ha ezek nem volnának mereven kettévágva, a nemzetiségi statisztika pedig, ha a fajok küzdelmének nem kíván külön fejezetet szentelni, a demográfiai megvilágításokat tartalmazó népességi statisztikába.

A német *Schnapper-Arndt*-nak halála után közéleti társadalmi statisztikájában a hármas főfelosztáson belül, mely népességi, gazdasági és erkölcstatisztikát különböztet meg, elég gazdagon van tagozva a népességi rész, különösen a halandóságra befolyással levő okok, s a kihalás

rendje. Az erkölcs statisztikába vonja be a vallási statisztikát, a házasságok statisztikáját, ideértve a házassági akadályokét és az elválásokét is, továbbá a törvénytelen születéseket, a prostitúciót, alkoholizmust, gyilkosságokat és a bűnügyi statisztikát. Annál szegényesebb a gazdasági statisztika, amelyben a logikai sorrend híjával a nemzeti vagyon és jövedelem megoszlás kérdésével foglalkozik, azután az agrárstatisztikával, a kereskedelmi statisztikával, a munkabérstatisztikával, s a magánháztartások statisztikájával.

Balodnak méltán népszerűvé vált — mert gondos összefoglalásban sok anyagot nyújtó — statisztikája a módszerezéssel még kevesebbet törődik; a népességi rész nem elég kimerítő, a gazdasági statisztika cím alatt — nem helytelenül, csak rendszertelenül — a mezőgazdasági és ipari anyagoknak termeléséről, forgalomba hozataláról és fogyasztásáról beszél, valamint a fontosabb gyáripari ágak termeléséről emlékezik meg; a gazdasági statisztika gyűjtőcímén kívül kifejezetten gazdasági irányu statisztikát ad önálló fejezetekben az államok pénzügyeiről, a külkereskedelemről, míg a közlekedésre, bankügyre vonatkozó adatai egyéb heterogén természetű följegyzések közé a függelékben huzódnak meg.

A rendszerezés tekintetében sokkal nagyobb igényekkel lép fel a frankfurti *Zizek*nek nemrég megjelent, s már második kiadásban készülő nagy kötete, amely nem is annyira statisztikát nyújt, hanem a különféle statisztikai adatgyűjtéseknek módszertanát és fejlődéstörténetét s ebben a tekintetben igazán újszerű és hézagpótló. Rendszere sokkal haladottabb az előzőknél, kisebb-nagyobb következetlenségektől azonban ez sem ment s anyagának tagozása aránytalan. A fajok és vallások statisztikáját a népességi statisztika keretében intézi el; külön fejezetet szán, — de egyenként elég sovány tartalmat — a közegészségügy, közművelődés statisztikájának, továbbá a morálstatisztikának és a politikai statisztikának. A többi ágakat a gazdasági statisztika nagy gyűjtőtételében hal-

mozza össze, a következő, nem egészen logikailag összefüggő sorrendben: A termelés alcsoportjában a mezőgazdasági és ipari termelés eredményeinek ismertetése közben megemlékezik a termelők egyesületeiről, a csődök, árverések, fizetésektelenségek statisztikájáról, itt tárgyalja a nemzeti vagyon problémáját, s a tűz, víz és jégkárokat. A forgalomról szóló csoportban a közlekedés eszközeit, a külső és belső kereskedelmet, a készletek statisztikáját, az árproblémát, a hitelügy statisztikáját s a tizetési mérleg kérdését. Külön — s érthetően kevéssé tagozott — alcsoport számol be a jövedelemeloszlásról, a hova a szegényügyet s a magánbiztosítást is besorozza. Hasonlóan szegényes a fogyasztási statisztika alcsoportja, de elég helyesen itt könyveli el a munkásháztartásokat. A lakásstatisztika csak részben ide való, a városi telekstatistika viszont aligha. A gazdasági statisztika alcsoportja *Zizeknél* a munkásstatisztika is, holott ennek sok szociális vonatkozása kikivánczik ezekből a keretből. Általában elvileg helytelen, hogy a munkás életviszonyokkal összefüggő statisztikai ágakat — bármily heterogén természetűek is azok — egy gyűjtötétel alá foglalják s ezzel öntudatlanul is szűkítik a fejlődés körét.

A magam részéről távolról sem akarnám a bevált, s összefüggésükben a közfelfogásban meggyökeresedett rendszereket pusztán újító szándékból megbolygatni, azért, hogy eggyel több rendszerező kísérlet legyen. Úgy vélem azonban, hogy ha az ember gazdasági és társadalmi viselkedésében a fejlődési fokozatokat logikusan átgondoljuk, a statisztika anyagának eddig szokásos felosztásától bizonyos mértékben el kell térnünk s a föladatkörnek ez az új kijelölése nemcsak formai átcsoportosítást jelent, hanem rámutat a statisztika eddigi anyaggyűjteményének olyan hézagaira is, amelyek kitöltése azután a gazdaságtársadalmi élet szerkezetéről való ismereteinket talán igen figyelemre méltóan kibővítheti. A gazdasági és a társadalmi élet statisztikájáról gyűjtött anyag talán eddig azért nem eredményezett oly tanulságokat, mint aminő-

ket a népességi és morálstatisztika, következésképpen ezeket az adatgyűjtéseket azért becsülték le, és vonták kétségbe a tudományos értéküket, mert ezek legnagyobb részt egymással többé-kevésbé párhuzamosan futó, egymással azonban soha nem találkozó szálak voltak, s az amúgy is nehezen megtalálható összefüggések keresésére alig is indultak el.

Annak a beosztásnak a tervezete, amelyet szerencsém lesz ismertetni, abból a gondolatvilágból indul ki, hogy a statisztika vizsgálódásának első tárgya maga az ember, fizikai életnyilvánulásaival együtt. Erről haladhat át az emberi tevékenység vizsgálatára, amelynek legprimitívebb megnyilvánulása a gazdasági tevékenység, ös-alakjaival, a termeléssel és fogyasztással. Az előbbi megmaradt a legfőbb eszköznek, az utóbbi a végső célnak, közben azonban a kettő között helyezkedett el az ember gazdasági tevékenységének két differenciáltabb alakja: a forgalom és a jövedelemelosztás. Magasabb rendű és későbbi megnyilvánulás az ember szellemi és erkölcsi életének a kifejlődése, még további alakulat a társadalmi rétegekbe verődés, s ezen rétegeződésen át már kollektíve megnyilvánuló tevékenység, amely ebben a formájában az egyes rétegeknek egymás ellen való küzdelmét is mutatja, a legmagasabb fejlődési fok pedig, mikor a társas élet szervezett egységekben, az államokban s az ezeken belül kialakuló önkormányzati csoportokban tömörül s az államok egymás mellett folytatják békés vagy harcias életüket.

Ennek a beosztásnak tehát a következő fő tagozatai volnának: I. Népességi statisztika, ideértve a közegészségügyet is. II. A termelés statisztikája. III. A forgalom statisztikája. IV. A jövedelem-eloszlás statisztikája. V. A fogyasztás statisztikája. VI. A szellemi és erkölcsi élet statisztikája. VII. A társadalmi rétegek küzdelmei. VIII. Az állami és önkormányzati élet statisztikája.

Természetesen semmi egyöntetű egészet sem lehet úgy részekre tagolni, hogy vitás kérdések ne maradjanak, s erőszakoltnak látszó megoldások ne kísértsenek, ezzel a

csoportosítással azonban igyekeztem a gazdasági és társadalmi élet minden jelenségét abban a téma körben tárgyalni, amelyhez az összefüggések legtöbb szálával fűződik, még mindig fönntartva a kényszerű szükségét, hogy összefüggéseinek más iránya a tárgy szerint megfelelő más csoportban kerüljön újra szóba. A nemzetiségi kérdés ezért, mint demográfiai jellemző, de mint társadalmi ütköző pont is szerepel; a munkás statisztikának ok nélkül együtt tartott problémája széttagolódik aszerint, amint a közegészségügynek, a termelésnek, a jövedelemeloszlásnak, a fogyasztásnak körébe vág, vagy végül a társadalmi osztályharcok megörökítésére szolgál.

A rendszernek e nagy csoportjain belül a részletekben szintén a megfelelő logikai sorrendet keresvén felötlük az eddig művelt statisztikáknak sok hiánya, amelyek miatt természetszerűen nem lehetett megtalálni bizonyos összefüggését. Az újabb rendszernek ez a kidolgozása tehát nem csupán átcsoportosítás, hanem utalás egyúttal az olyan hézagokra is, amelyeknek a pótlása legyőzhetetlen nehézségekkel nem jár. Azokat az utalásokat, amelyek mai eszközeinkkel még elérhetetlen megvilágításokra vonatkoznak, teljesen elhagytam, mert célunk nem lehet utópiák kergetése. Ha sikerül a statisztikának legalább egyes ágaiban ennek a rendszernek vagy ehhez hasonlóknak értelmében újabb területeket meghódítani, akkor később ugyanis valószínű, hogy az új alapokon újabb továbbkutatásra is lehet vállalkozni.

A részletek felsorolása tulajdonképpen alig más, mint egy terjedelmes tartalomjegyzék; ennek a vezérszavai közül csak azoknál fogok hosszabban időzni, amelyek magyarázatot, vagy itt-ott mentséget igényelnek. Minden nagyobb fejezetet az illető statisztikai ág forrásainak ismeretése és kritikája vezet be; az összehasonlíthatóság keresésének ez szükségyszerű előfeltétele, s bemutathatja legalább itt-ott azokat a figyelemre méltó kezdeményezéseket, amelyeknek továbbterjedésétől a statisztika újabb tanulmányainak kisarjadzását várhatjuk. Ilyenek a népességi

statisztikában az általánosan ismert források mellett a némely nyugati államban vezetett népességi törzskönyvek. A népességi statisztikában súlyt vetnék a népesedés történetének tárgyalására, annál is inkább, mert nálunk pl. még sok, népességtörténeti kutatásra ösztönző kiaknázatlan anyag van.

A népesség vizsgálatában az általánosan elfogadott tagozás szerint elsősorban azok a tulajdonságok tárgyalandók, amelyek főleg a fiziológiai és külső természeti tényezők eredői, és kevésbé látszanak társadalmi hatások következményeinek, bár természetesen a társadalmi befolyás itt is érezhetően érvényesül. Ide tartozik a népesség száma, tényleges szaporodása, sűrűsége, tömörülése, nemek és életkorok szerint való tagozódása. A két nem szerepe később, a társadalmi rétegek küzdelmeinek tárgyalásánál más megvilágításban is elénk kerül. Inkább a társadalmi környezet befolyása alatt alakul azután a családi állapot, családhoz tartozás, a honpolgárság, a születés helye, a lakóhely, azután az anyanyelvek s a nyelvismeretnek a kérdése, végül a hitfelekezeteké. Ezt az utóbbi megvilágítást sokan az erkölcsi élet statisztikájába tartozónak vélik; azonban oly erős az összefüggése a többi demográfiai tulajdonsággal, hogy nélküle a népességi statisztika csorba volna. Mihelyt azonban a felekezethez tartozás nem csupán mint demográfiai jellemző, hanem mint társadalmi küzdő erő lép föl, ennek a továbbfejlesztő és erjesztő munkájának a megítélését már a társadalmi rétegek küzdelmeinek szemléltetésénél végezhetjük. Ugyanez áll az anyanyelvre, illetőleg a nemzetiséghez tartozásra is, amelyet hasonlóan ebből a két szempontból kell tárgyalnunk.

Hiányzik az itt említettek sorából a foglalkozás statisztikája. Nem azt jelenti ez, mintha az egyes demográfiai jelenségeknél mellőzhetőnek találnám a foglalkozások közismert nagy befolyásának taglalását, hanem csupán azt, hogy a foglalkozások behatóbb ismertetése inkább azoknak a termelési, vagy közművelődési, illetve adminisztratív

ágak körébe való, amelyeknek szolgálatában állanak.

A népesedés statisztikája a három főtenyező: a házasságkötések, születések és halálozások, illetőleg ezek eredményeként a természetes szaporodás szerint oszlanék meg. A születések statisztikája kiegészülne a neomalthusizmus tudatos, vagy szokásszerű megnyilvánulásának megvilágításával: az egy gyermek rendszer időbeli és területi terjedésének vázolásával, s általában a házassági termékenység statisztikájával. A halálozási statisztika kiegészítő része a halandósági táblázatoknak, az elhalás rendjének ismertetése, valamint a halál közvetlen okainak tárgyalása, s az ehhez vivő uton a betegedések statisztikája, amelyek mindegyikének kiépítése körül még annyi a tenni való. A természetes szaporodás vizsgálatánál a közelmúlt tanulságai nyomán nagyobb súlyt kell vetni a szaporodás kívülről jövő akadályainak, a háborúknak a befolyására, s a szaporodás tárgyalásához kívánkozik annak a kutatása is, hogy a bő és gyér szaporodási időszakok változatában milyen megvilágítást nyer a *Malthus-tétel*. Abban a vonatkozásban, hogy az élelem elérhető bősége megszabja az emberi szaporodás legfelső határát, a *Malthus-tétel* aligha vitás; a részletekben azonban egy adott időponthoz fűzött pesszimista megjegyzései alól az alap ismételt eltolódott. Nem végez hiábavaló munkát a statisztika, ha a folyton változó viszonyok közt a *Malthus*-elmülethez az újabb és újabb alakulatok kritikáját fűzi, mert a népszaporodás helyes alakulásához kapcsolódnak az emberiség legnagyobb érdekei, már pedig a szaporodás fontosságáról való közfelfogást úgy a *Malthus*-elmélet helytelen értelmezése, mint később a neomalthusizmus tulszásai gyakran elég ferde irányba terelték s a születési szám jelentőségének lekicsinylésére vezettek.

A népesség statisztikájának fontos alkotórésze a vándorlások figyelemmel tartása, úgy a belső vándorlás néven ismert folyamat, melynek állandó irányait helyi tömörülések különleges vonzó ereje szaggatja meg, mint a külső vándorlások forgataga, amelyben az utirány egyenességét

ismét időbeli és helyi külön tényezők terítgetik el. A vándorlások kérdésével kapcsolatban gondolnám a gyarmatok népesedésének tárgyalását is.

A gyarmatügy a nemzetközi statisztikában egyáltalán nem talált eddig megfelelő méltatásra, s amely ország gyarmatainak jelentőségénél fogva nem fukarkodott is a gyarmatokra vonatkozó adatok gyűjtésével, ezeket inkább, mint valamely külön igazgatási ág működésének statisztikai beszámolóját végzte. Arra kell gondolnunk, hogy a gyarmatügy a hódító államoknak nemcsak gazdasági erőforrása, hanem a fehér embernek a megszokott verseny korlátaitól mentesebb érvényesülési tere. Új polgárosodás megnyitása, a régi kötelekek nyüge nélkül, a XIX. és XX. századbéli ember gazdasági és technikai felvilágosodásával, de természetesen kifejlett önzésével is. Ha a dinamit és a pálinka nem kísérnék az embert gyarmatosító útjára, mintha a régi idők fejlődő társadalmi élete elevenednék meg előttünk — modern eszközökkel. Ime, a gyarmatok nemcsak bevándorlástól táplálkoznak, hanem — ahol a klimatikus viszonyok megfelelőek — természetes szaporodásuk is sokkalta nagyobb, mint az óvilágban volt, termelésük a ledöntött erdők helyén s az érintetlen bányákban bámulatosan fejlődik, a forgalomba a legelénkebben bekapcsolódnak, a jövedelem megosztás óriási szélsőségei mellett a szociális együttérzés főlemelő jeleit is mutatják, kormányzatuk és pénzügyeik szerkezete legtöbbször ment azoktól a — szinte azt mondhatni, atavisztikus — rétegektől, amelyek az európai államéletekre évszázadokon át teher gyanánt rakódtak: egyszerűen a szabadabb — néha tán tulszabad — mozgás olyan szembeeszkő jelenségei mutatkoznak, amelyek a mienktől sokban eltérő társadalmi életre vallanak. Nem mindennapi dolog most új társadalmak összeverődését, s egyszerűbb kezdetekből a mienkhez hasonló rétegekbe bonyolódását szemlélni: amíg ez a különleges alkalom tart — pedig a vége felé járunk már, — a statisztikának a gyarmatélet tanulmányozásába mindig jobban el kell mélyednie.

Logikusan azonban úgy járunk el, ha a gyarmatelet jelenségeit nem egy komplexumban, hanem a statisztika tárgykörének főntemlitett tagozása szerint tárgyaljuk. A népesség statisztikája körébe tehát a gyarmatoknak a vándormozgalomban való szerepe, természetes szaporodásuk s néptömrülésük különlegességei tartoznak.

Leginkább a népesség statisztikájához kapcsolódik a közegészség statisztikája is, amelynek körébe a már említett betegedési és halálozási statisztikán kívül a *Quetelet* által olyan szeretettel tárgyalt antropometrikus statisztika tartoznék, okosan kiegészítve a fejlődő emberi testről iskoláinkban sok helyütt, bár rendszertelenül gyűjtött adatokkal, a közegészségügyi berendezések, s azok hatásának megfigyelésével.

Vitás határkérdés a lakás statisztikáé, amely, mint a népesség családokban és háztartásokban együtt élésének mutatója, továbbá mint a nép egészségügyét befolyásoló tényező a népességi statisztika körébe tartozik, sokan azonban, mint az emberi szükségleteknek egyik fontos alkotórészét a fogyasztási statisztika körébe utalják. Meg van a jogosultsága ennek az utóbbi felfogásnak is, különösen akkor, ha a különböző társadalmi rétegek lakásviszonyairól és lakásbéreiről nyert adatokat szólaltatjuk meg. Mint hogy azonban ezek az adatok még elég gyérek, s minthogy másfelől a lakásnak a háztartással való kapcsolata és közegészségügyi jelentősége látszik a fontosabbnak, ezt az ágat is inkább a népességi statisztika körébe utalnám úgy, hogy a fogyasztás statisztikájánál még mindig vissza lehessen térni a különböző lakásigények s a lakásért hozott eltérő áldozatok vizsgálatára.

A termelés statisztikájának eddigi törekvései abban összpontosultak, hogy a termelés eredményeit tüntessék föl; a termelés különböző tényezőinek vizsgálatával keveset foglalkoztak, a termelés folyamatával pedig ugyszólván semmit, s ezért azokkal a zavarokkal sem, amelyek a termelés egyformaságát megbolygatják. Mielőtt azt a gondolatmenetet vázolnám, amely szerint a termelés proble-

mát statisztikailag megvilágosíthatónak találok, utalnom kell arra, hogy két, egymással kapcsolatos termelési kérdést az eddigi statisztikáknak nagy hiányossága miatt egyelőre meg sem kísértek fejtegetni. Az egyik a termelés tökeszükséglete, amellyel *Ráth Zoltán* már foglalkozott, anélkül, hogy eredményt tudott volna elérni, a másik a termelés költségei. Az előbbinél a termelés eszközeiről a felszerelésekről tudunk ugyan valamit, ezeknek azonban inkább minőség szerint való részletezése érdekelhet bennünket, mint tökeértékük fölbecsülése, amely már a nemzeti vagyoni problémájának körébe vág; a termelés forgótőkéjének megállapítása pedig mai eszközeinkkel szinte lehetetlen. Ugyanezt kell mondanom — tán némi kedvezőbb árnyalati különbséggel — a termelés költségeiről is. Végeredményben mind a kettő kifejezésre jut az árstatisztikában; minthogy azonban a termelő igen gyakran forgalomba hozó is, az árról a forgalomba hozatal folytán rá-rakódott részeket szinte lehetetlen letisztogatni.

A termelésben is elsősorban az ember érdekel bennünket, a termelő foglalkozási ágak vizsgálata tehát ide való. Hogy a termelő munka hadserege fölött szemlét tartsunk, a keresőket a termelés minden ágában a fontosabb demográfiai viszonyokban, tehát legalább is nem, kor és faj szerint vizsgálnunk kell; ime, ide kapcsolódik be szervesen a munkásstatisztika egy része, a munkás-személyzet hullámzására, a fiatalok és női munkásokra vonatkozó statisztika. Vizsgálni kell azonban az embereknek a munkára kész szervezettségét is, azokat az üzemenagyságokat, amelyekben csoportosulnak. Az üzemenagyságok megállapítása tudvalevőleg tárgyi alapon is sok tanulságot ígér (a földbirtok nagysága, a bánya vagy iparüzem felszerelése), de megvilágításra szorul személyi alapon is, az egyes üzemekben foglalkoztatott emberek száma szerint. Nálunk eddig csak a bánya és iparüzemek személyi viszonyairól voltak adatok; az 1920. évi népszámlálás feldolgozásától várjuk a többi gazdasági ágak üzemenagyságainak megvilágítását.

A termelő üzemeknek felszerelésük szerint való vizsgálatára már nagyon eltérő feladatok várnak a termelés ágai szerint. A mezőgazdasági termelésnél a földet, s annak művelési ágak szerint való megoszlását s e művelési ágakban beálló változásokat kell megfigyelni, de kiterjeszkedve a termelést befolyásoló éghajlati ingadozásokra is. Az üzemek élő és holt felszerelése lehetőleg üzemnagyságok szerint sorrendben ezek után következik. A mezőgazdaságban aránylag kisebb jelentőségű, a bánya és iparüzemeknél annál fontosabb a hajtóerőknek, a motoroknak a statisztikája, melynek nemcsak az egyes üzemek ellátottsága, hanem az egységes, nemzeti gazdasági területek termelőképesége szempontjából is nagy a hordereje. Itt nemcsak a természetes és mesterséges energiaforrások mennyiségéről, az effektív s a még kiépítésre szoruló hajtó erők statisztikájáról van szó, hanem arról is — s a legtöbb állam statisztikájának fogyatékosága e tekintetben ma még sok zavart okoz — hogy a primár hajtóerők szétválasztassanak a másodlagosaktól, az utóbbiakat ne számítsuk külön akkor, ha a termelésükre fölhasznált primár erő már számbavételezett s végül arról, hogy a másodlagos erők növekvő használatában elért megtakarítást és a környező tényezőktől való függetlenülést, az elektrifikálás menetét megfigyeljük.

Elhanyagolt ága a termelés statisztikájának a termelés folyamatának ismertetése. Arról, hogy a termelés mily nyers és segédanyagokat vesz igénybe, inkább csak a nagyobb ipari s részben bányaüzemekről vannak adataink; arról, hogy mennyi munkaerőbe kerül, nem a termelő-folyamathoz viszonyítva, hanem az ember napi teljesítményéhez képest, vannak följegyzések. Ezek, amelyeket eddig a munkásstatisztika könyvelt el a munkaidőre vonatkozó adatgyűjtései közt, logikailag inkább itt, a termelés folyamatának tényezői közt tárgyalhatók. Itt is ki kell azonban egészülniök azokkal a ma még szórványos újabb részletkutatásokkal, amelyek a fizikai munkateljesítmény határát mutatják, s a kifáradás okozta kisebb munkainten-

zitást. Amennyiben ezek a vizsgálatok a szellemi és fizikai munkára egyaránt kiterjedően az emberi test reagálását mutatják a kifáradással szemben, annyiban tárgyalásuk inkább a közegészségügyi statisztika körébe való; amennyiben azonban, mint a munkateljesítmény természetes határvonalairól számolnak be, annyiban a munkaidő statisztikájának függelékeként a termelés statisztikájába tartoznak.

A munkásstatisztika gyűjtőcíme alatt összefoglalt egyéb problémák egy részét is ide kell hoznunk, hogy a termelés folyamatát megvilágítsuk. Így a termelés során előfordult baleseteket, mint a termelő munkának kockázatait. A hivatási balesetek különböző nevei annyiban összetartozó egészet alkotnak ugyan, hogy a munkásélet veszélyeztetésének a jellemzői s bizonyos szociálpolitikai intézkedések alapjai; de nem lehet mellőzni megemlítésüket azoknál az egyes élethivatásoknál sem, amelyek munkamenetében előfordulnak.

Hasonlóan vagyunk a sztrájkokkal, melyek mint egyik társadalmi réteg erőfeszítései a többivel vagy egy másikkal szemben, kétségtelenül a társadalmi osztályok vetélkedése sorában tárgyalandók; de mint az egyes gazdasági folyamatoknak zavarói ott is jelentőségükhöz képest bemutatandók, következésképpen a termelés statisztikájánál annál inkább szükség van a tárgyalásukra, mert az ipari, különösen pedig a bányászsztrájkok a termelés mennyiségét nagyon befolyásolják.

A munkapiac összes változatai azonban még sem oszthatók ide: a munkahiány, munkanélküliség a termelésre nincs közvetlen befolyással, hanem mint a munkásréteget fenyegető veszedelem, vagy mint állami segítséget kívánó esemény más tagozatba illeszkednek bele.

A termelés folyamatának ismertetésénél különösen a mezőgazdasági munkánál kihívja a figyelmünket az az időbeli terjedeleme és munkamennyiség, amelyet a termelés főbb mozzanatai igénybe vesznek: a cséplés, a szüret, a tengeri törés, az őszi s a tavaszi vetés helyenként

és évenként különböző kezdő és befejező időpontjai, valamint az ezekre fordított munkaerő. A bányászati és ipari termelés által előállított egységek hasonlíthatatlanul nagyobb változata, s az előállításnak a külső tényezőktől való nagyobb függetlensége nem ígérnek ugyan ily érdekes tanulságot, de a termelés tartamában az előforduló változások és különbségek több vonatkozásban itt is érdekesek, különösen a nagyobb egységeket előállító vas-, fém- és gépiparban vagy a folyamatos munkát kívánó cukor stb. iparban.

Meg kell még említenem, hogy a készletek statisztikáját, amelyet korábbi hamupipőke sorsából a háborús kényszerűség ujabban a legtöbb érdeklődéssel találkozó statisztikai ágak sorába emelt, nem a termelés, sem a forgalom statisztikájánál nem óhajtanám tárgyalni, hanem a fogyasztás statisztikája körében, mert készletek alatt rendszeren azokat az árutömegeket értjük, amelyeket a termeléstől a forgalom már átvett, s szinte a kedvező pillanatot lesi, amikor azokat a fogyasztásnak legalkalmasabban átadhatja.

Mikor végül még megemlítem, hogy a termelés statisztikája körében külön kell a nagy közműveknek (utaknak, vasutaknak, csatornáknak stb.) építéséről is megemlékezni, mert a termelési ágaknak szokásos beosztásából kikiváncsoznak, a vitás kérdések legtöbbszöréről beszámoltam. Hogy azután a mezőgazdasági állattenyésztés és növénytermelés különböző ágainak termésmennyisége szintén itt tárgyalandó, az természetszerű, valamint az is, hogy a mezőgazdasági termelés gyűjtötétele alá nemcsak a nálunk honos termelési ágak tartoznak, hanem azoknak az ismeretese is, amelyek égaljunk alatt nem teremnek meg, itt azonban tömegfogyasztás tárgyát képezik (rizs, gyapot, kávé, tea stb.). Külön figyelmet érdemelnek azok az ágak, melyek értékeknek nem annyira termelésével, mint felszínre hozásával foglalkoznak, a vadászat, halászat, főleg a nagyfontosságú tengeri halászat. A bányászat és ipari termelésének ismertetése szintén az itt külön részletezésre

nem érdemes egyes ágazatok szerint történnék, de kiegészülne még az egész kép a termelés háborús zavaraira vonatkozó följegyzésekkel, bár ebben a vonatkozásban az események torlódó változását a statisztikai megfigyelés csak nagyon hiányosan és töredékesen tudta nyomon kísérni.

A forgalom statisztikája három főbb fejezetre tagozódna: a kereskedelem, a szállítás és a tökeszervezés statisztikájára. Mind a háromnál ismét a nép hívja ki először a figyelmünket, amely ezekkel az ágakkal foglalkozik, ép úgy demográfiai vonatkozásaiban, mint a különböző üzem nagyságok szerinti csoportosulásában, mint a termelés statisztikájánál láttuk. A forgalom lebonyolítása azonban már nem oszlik oly önálló tagozatokra, mint a termelés folyamata, s ezért a forgalom alakulatait legtöbbször azokon az intézményeken át kell néznünk, amelyek azt közvetítik.

Leghiányosabban ennek a feladatnak a belső kereskedelem megfigyelésénél tehetünk eleget, amelynek intézményei alig vannak bevonva az adatszolgáltatás hálózatába. Mégis meg kell kísérlelnünk a termelő helyek forgalmát kimutatni, ideértve az ingatlanok forgalmát, az üzlet átruházásokat, a kiadott és bevont iparigazolványoknak és engedélyeknek, a cégjegyzéseknek és cégtörléseknek hullámozását, az egyéni és társas cégek változásait, valamint a tőkeemelések megfigyelésével a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok gazdasági terjeszkedését. A terjeszkedéssel szemben megvilágításra vár a forgalmi vállalkozásokra való kísérletek kudarca is: a felszámolások, esődök, kényszeregyezségek alakulása tehát szintén ezen a helyen tárgyalható.

A belső kereskedelem alakulatai között figyelnünk kell a helyet változtató, házaló kereskedelemre, a helyhez, de egyúttal időhöz kötött vásárookra, piaci árusításra, kiállításokra, aukciókra, mintavásárookra, továbbá a helyben megörögzített, s időben folytonosan működő letelepedett kereskedelemre. Mindezeknél hiányos marad szemlénk a

lebonyolított forgalom nagyságáról, úgy hogy a letelepedett kereskedelemről a szövetkezeti árusítást, mint olyant, amely forgalmi adatokat is nyújt, külön ki kell emelnünk.

A tőzsdék működése szintén a belső kereskedelem lüktetését világítja meg: a lebonyolított forgalomról az adatok azonban itt is hiányosak.

Minden állam statisztikája bőségesebb anyagot nyújt a nemzetközi kereskedelmi forgalomról, melynek tiszta áttekintését csak az gátolja, hogy az árulajstromok nemcsak országonként eltérők, hanem ugyanabban az országban is a részletekben gyakran változnak. A nemzetközi kereskedelem tárgyalásában három jellegzetes részt szeretnénk megkülönböztetni: az európai gazdasági területeknek egymással s a kisebb gazdasági kulturájú más világészbeli államokkal való forgalmát, a gyarmatoknak anyaországukkal, s más államokkal való forgalmát, s végül az újvilágbeli, nagyobb gazdasági kulturájú államoknak Európának versenyt támasztó kereskedelmi forgalmát. Időszak tekintetében is hármas tagozódás kínálkozik: a világháboru előtt való kereskedelmi forgalom szemléltetése; a világháboru rendkívüli viszonyai közt korlátozott kereskedelemé, s végül a veszteségek után újra — de már más állami határok közt — megélnékülő gazdasági összeköttetések rajza.

A kereskedelmi mérlegek kérdésével e helyütt lehet foglalkozni, anélkül azonban, hogy e számításokra — különösen a háborunak s az azóta eltelt éveknek átmeneti időszakában — különösebb súlyt kellene helyezni. Hiszen függetlenül attól, hogy a kereskedelmi mérleg csak egyik tétele a fizetési mérlegnek, a kereskedelmi mérleg aktív volta egymagában is — lehet kedvezőtlen, passzív volta pedig kedvező jelenség. Nagy katasztrófák után egy gazdasági területnek csupán fogyasztási cikkekből való behozatali többletét is értékelhetjük úgy, mint amikor a súlyos beteg először vesz magához erősítő táplálékot. Annál kevésbé tartoznék ide a fizetési mérlegek statisztikai vizsgálata, amely az állam gazdasági ereje minden ténye-

zőjének áttekintése után az állami élet statisztikájának körébe vág.

A kereskedelem statisztikájának fontos kiegészítő része azonban az áralakulások ismertetése. A legtöbb kérdésnél, amelyet a fentiek szerint itt tárgyalni kell, a kereskedelem által megmozgatott áruk értékelése más szerepet játszik; az árproblemának legfontosabb részletei azonban külön áttekintést is igényelnek. A kereskedelmi árak legnagyobb része az u. n. nagyban való árak közé tartozik, s az áralakulás kérdésének önálló tárgyalásában bőven elég ezzel foglalkoznunk, sőt zavaró is lenne a detailárakra való kiterjeszkedés. Ezek jelentősége más helyütt domborodik ki: először a jövedelem eloszlás statisztikájánál, ahol a nagyban és kicsinyben való árak különbözete segít a kereskedői jövedelmek kiszámításához, másodsor a fogyasztás statisztikájánál, ahol a különböző életszükségleti cikkek áraiból tevődik össze a háztartások átlagos fogyasztásának mértéke. A munkásháztartásoknak az utóbbi évtizedekben oly kedvvel művelt statisztikáját, valamint a megélhetés drágulásáról a háboru befejezte óta szinte világszerte gyűjtött indexszámításokat tehát nem tekinteném a tulajdonképeni árstatisztika kereteibe illőknék.

A lőkeszervezés statisztikájában elsősorban azoknak az intézményeknek és működésüknek a bemutatása szükséges, amelyek a termelő és forgalmi vállalkozásokhoz a hitelt nyújtják. A bankok, takarékpénztárak, szövetkezetek, ipari és kereskedelmi részvénytársaságok statisztikája tehát idetartozik. Az eddigi adatokból azonban még azt sem ismerjük föl tisztán, hogy mely termelő ágra mennyi hitelt nyújtottak (pl. gazdának váltó hitelt, kereskedőnek az üzlet épületére jelzálogos hitelt) afelől azonban, hogy az egyes termelő ágaknak — némi területi megoszlással is — mekkora a hitelszükséglete, s ezt milyen mértékben egészítik ki a hitelszervek, csak nagyon fogyatékos följegyzéseink vannak. A statisztikai megfigyelésnek ebben az irányban is ki kell terjeszkednie, valamint arra a kon-

centrációra is figyelnie kell, amint a vállalkozások nagyobb pénzcsoportok körül sűrűsödnek, végül azt a kapillaritást is tanulmányoznia kell, ahogy ezek a naggyá nőtt tőketartalékok táplálkoznak az apró emberek megtakarításai-ból. A jegybankoknak és postatakarékpénztároknak, mint a hitelszükséglet kielégítő szerveinek szerepe szintén itt méltányolandó; az a feladatkörük azonban, amely az állami pénzügyekkel kapcsolatos, helyesen már az állami élet statisztikájában bírálható el. A pénznek — legyen az papír vagy nemes pénz — kettős szerepéhez képest statisztikánkban is két helyen kell tárgyalatnia: értékingadozásai, a forgalom ellátásához szükséges mennyisége stb. az árak és a forgalom statisztikájával kapcsolatosak: az állam gazdasági életével összefüggő szerepe, mint az államhitelezés eszköze pedig az állami élet organizmusának a tárgyalásánál nyer megvilágítást.

A jövedelem megoszlás statisztikája mindeddig a leghiányosabban kidolgozott rész, bár anyaga az adókivételésekről készített följegyzések némi kibővítésével páratlan gazdasággal állhatna rendelkezésre. Az anyag legnagyobb részét az adóföljegyzések hiányossága dacára is a meglévő egyenesadó, jövedelemadó és vagyonadó statisztikákból kell vennünk; tagolása azonban olyképp történnék, hogy első ízben a vagyonból eredő jövedelmeket kellene szemügyre vennünk. Ide tartoznak az ingatlanok jövedelmei, a mezőgazdasági ingatlané is (amelynél, minthogy a mezőgazdasági művelés haszonvételei már nem csak a vagyon gyümölcsei, hanem külön kereseti tevékenység eredményei, legalkalmasabban a haszonbérértékek szolgálhatnak irányadóul); valamint a házak jövedelmei, amelyek megállapítása már könnyebb. Az ingó vagyonok jövedelmei közül a tőke jövedelmek a legfigyelemreméltóbbak: a részvények, takarékbetétek jövedelmei; ez utóbbiaknál — amennyire figyelemmel kísérhető — a betétek nagyságkategóriáinak és szociális megoszlásának méltatásával is. A keresetből eredő jövedelmek sorában (minthogy a vállalkozói nyereségeket ritkán tudjuk elkülöníteni a munka-

jövedelmektől) azt a megoldást kell választanunk, hogy az önnálló vállalkozók jövedelmeit vizsgáljuk elkülönítve az alkalmazottakétól, akik csak munkájuk után élnek. A mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi vállalkozók és szabad értelmi foglalkozásuk jövedelmei kutatása után tehát a mezőgazdasági, iparforgalmi alkalmazottaknak, s a tisztviselőknek a jövedelmeit kell áttekintenünk. Ide bekapcsolódik, megint a munkás statisztikának két ága: a munkabér statisztika, a szabad egyezséggel vagy kollektív szerződésekkel megállapított munkabérekkel együtt, valamint a munka hiányának — tehát az elmaradt munkajövedelemnek — a statisztikája. A jövedelemeloszlás problémája már magában foglalja azt a kérdést, hogy a jövedelmekből mennyi esik idegen gazdasági terület javára; amennyire tehát a tőkék sorában az idegen tőke kimutatható, — s ez leginkább ingatlanoknál, továbbá a részvénytőkénél lehetséges — ez külön megvilágításra szorul. A nemzeti jövedelemre bármily módszerrel végzett számítások szintén ide tartoznak, valamint itt hasznosíthatók a szubjektív alapon, s a Foville módszerrel végzett nemzeti vagyon számításoknak a jövedelemre vonatkozó részletei. Nehéz feladat a jövedelemeloszlás háborús zavarainak a megvilágítása; amily kevés adat erre vonatkozólag még rendelkezésre áll, azt a statisztikának minél előbb fel kellene dolgoznia, hogy az ekkor szembetűnő hézagok pótlására ne szalassza el teljesen a röppenő időt.

A fogyasztás statisztikájánál eddig szintén alig mered elének egy-két utjelző pózna, s a legtöbbször merő elvont számtani műveletekből állt a fogyasztás megállapítása: ahol valamely cikkre vonatkozólag ismerték a hazai termelés nagyságát, ehhez a bevétel adatait hozzáadták, a kivitelét levonták, a maradékot az ország lélekszámával elosztották, s kikerült az egy lélekre eső fogyasztás mennyisége. A fogyasztás statisztikájának komolyabb alapja csak a készletek nyilvántartása lehet. Ezen az alapon indulva csakugyan a termelés s a külső forgalom adataival kell dolgoznunk, de többre törekednünk az egy főre eső

fogyasztás üres átlagánál, s vidékenkint és társadalmi rétegenként lehetőleg megállapítani a fontosabb fogyasztási cikkek mértékét. Az árueelosztás behatóbb ismerete volna ehhez szükséges; addig is, míg a belső forgalom statisztikája kiépül, a szövetkezeti árusítás adataiból remélhetünk erre — legalább a nép bizonyos rétegeit illetően — közelebbi tájékoztatást. De elősegíti a fogyasztás mértékének megállapítását a munkásstatisztikának egy eléggé kiművelt fejezete, amely tárgyilag a legrövidebben kapcsolódik ide: a munkásháztartások statisztikája, illetőleg mindazon egyéb (tisztviselő, kisbirtokos stb.) családok háztartásának statisztikája, amelyekre a monografikus megfigyelés ki szokott terjedni vagy kiterjeszhető.

S ha ezeket vizsgálódásainkba belevonjuk, a fogyasztás statisztikájának már kétirányú feladata tárul elénk: ide tartozik egyfelől annak a kutatása, hogy a fontosabb fogyasztási cikkekből egy-egy gazdasági területnek mennyire van szüksége, másfelől pedig az, hogy a különböző társadalmi rétegek életszükségei milyen mértékben nyernek kielégítést. Itt a fogyasztás kérdése természetesen bonyolul a kicsinyben való árak problémájával s itt tárgyalható a megélhetés árhullámozásának a kérdése, amelyet napjainkban olyan kiterjedten s az összehasonlításra valóban alkalmas statisztikai alapok gyakori szemelől tévesztésével művelnek a sokféle drágasági indexszámítással. A lakásstatisztika abban a részében, amelyben a lakásról, mint a megélhetés egyik nélkülözhetetlen tényezőjéről, s egyéb szükségletkielégítésnek a lakásárak által befolyásolt mértékéről szól, szintén a fogyasztási statisztika körébe tartozik. Ugyanitt kell megemlékezni a nem tervszerű, hanem a véletlen károk által előidézett fogyasztásról is: a tűz, víz, jégkárokról, s az ezek ellen való védekezésről, a biztosításról is, mely az elemi csapások váratlan kárainak kockázatát igyekszik annyira szétosztani, hogy e kockázattöredékek már a megélhetés rendszer költségei közé illeszthetők. A fogyasztás statisztikájánál ügyelnünk kell arra, hogy ennek vajmi kevés anyaga

gyűlt a világháború előtt: az adatok zöme, úgy a készletekről, mint a megélhetés szükségleteinek változó összetételéről, továbbá a kicsinyben való árakról az utolsó 8—10 év terméke, s így a fogyasztásnak a háború folytán eltolódott, időszakról-időszakra változó s mindig átmeneti képét adja.

Egészen más körü fogalmakkal van dolgunk az ember szellemi életének statisztikai vizsgálatánál. A vallás kérdésével kell először foglalkoznunk, mert az embert ösztöne először terelte e felé s később a művelődés felé, amelynek szálaít szintén az egyházi szervek szőtték hosszú ideig. A vallások statisztikájában e helyütt a különféle egyházi szervezetek tagozódását, kiegészülését kell vizsgálnunk, s a felekezeti élet külső megnyilvánulásait: a hitélet benső intenzitását megmérni nem a statisztika feladata.

A művelődés intézményei sokkal tágabb teret engednek kutatásunknak. Kiindulhatunk abból a felfogásból, hogy az oktatás intézményeit abban a szinte hierarchikus sorrendben vizsgáljuk, amint azok egymás fölé helyezkednek, s ekkor a kisdedóvás, s az elemi oktatás után az elemi iskolákat követő szakirányú iskolákat kellene vizsgálnunk, a polgári iskolák után az ezekhez kapcsolódó szakoktatást, a középiskolák után pedig azt a szakoktatást, amelynek előfeltétele ugyan a középiskolai végzettség, amely azonban még sem főiskolai irányú, s végül magukat a főiskolákat.

A nemzetközi összehasonlításra azonban bizonyára alkalmasabb anyagot nyerünk, ha az oktatás eszközeit életlívatások szerint bontjuk szét, s ezen osztályozáson belül vizsgáljuk az iskolák alacsonyabb vagy magasabb fokozatait. Ezek szerint az általános népműveltségre előkészítő intézményeket kellene egy csoportban tárgyalnunk, azután a termelésre előkészítő intézményeket, majd a forgalomra előkészítő iskolafajokat, végül a nép szellemi igazgatására előkészítő típusokat. Bármelyik uton is induljunk el, figyelmünket nem szabad elterelnünk a következő szempontoktól: az oktató intézmények termelése milyen arány-

ban van a gazdasági és kulturális élet tényleges szükségleteivel? A népműveltség különböző fokozatai milyen mértékben vannak képviselve az egyes gazdasági rétegekben, az iskolai képzettség fokának az összességről való tudakolása, amelyben Magyarország elüljárt, e kérdésre igen tanulságos feleletet adhat, s végül, hogy a nép közvetlen vezetőinek műveltsége milyen fokon áll. Ezért a jegyzők, papok, tanítók képeztetésének és fontosabb demográfiai adatainak tárgyalása szintén ide tartozik.

Az iskolán kívüli oktatás eszközeinek a statisztikájába nemcsak az úgynevezett szabadoktatás tartozik, hanem a muzeumok, könyvtárak és egyéb tudományos intézmények látogatottságának számbavétele, az irodalmi termelés statisztikája, irodalmi és tudományos társaságok működése, a színházaknak, mozgófényképszínházaknak statisztikája, az előadó művészetek elterjedése és igénybevétele. A statisztika ezekben az ágakban ugyan gyakran csak formalisztikus marad, mert a szellemi értékeket nem mérheti meg. De megfigyelései mégis alkalmasak arra, hogy a szellemi értékeknek a tömegekre való hatását bizonyítsák. Ha az operette nagyon sokáig erősebb is lesz Shakespearenál, mégis igen valószínű, hogy a Shakespeare darabok közönsége aránylagosan folyton nő.

Az erkölcsi élet statisztikája is legtöbbször formális, külső jelenségekhez tapad, s tanulságai mégis rendkívül szembeötlők. Az erkölcsstatisztikának egyes részei még nagyon egyenetlenül fejlettek, mert sok vonatkozásban alig észrevehető az a bizonyos külső jel, amely az erkölcsi mozzanatokat a megfigyelésre alkalmassá tenné. Az erkölcsi rendbe ütköző, s az ember saját testi épsége ellen irányuló cselekvények közül az öngyilkosságokat s öngyilkossági kísérleteket tudjuk legjobban megfigyelni: ezek statisztikája elég kiterjedt is. Az alkoholizmus statisztikája már bizonytalanabb alapokon nyugszik; az erkölcsi és testi épséget kockáztató egyéb szenvedélyek pedig: a kártya, fogadás, verseny, morfinizmus, idegen országokban az ópium szenvedély még nehezebben hozzáférhetők

a statisztika számára. A második csoportot a családi erkölcsbe ütköző jelenségek képezik, ezek közül azonban szintén csak néhányat lehet megfigyelni, míg a többi egyes eseteiben felötlő lehet ugyan (pl. házasságtörés), de tömegében kikerüli a megfigyelést. Itt mégis beszámolhatunk a törvénytelen születésekről, a prostitúcióról, a vadházasságokról, a házasságok felbontásáról. A társadalom erkölcsi rendje ellen vétő cselekményeket már nyilvántartja a büntető kódex, s ezeknek a statisztikája a legteljesebb is. A büncselekményeknek szinte fátumszerű ismétlődése ragadta *Quetelet-t* arra a gondolatra, hogy a társadalmi élet a fizikai törvényekhez hasonlatos szabályszerűségeknek van alávetve, de azóta a bűnügyi statisztika nagy fejlődésére vezetett bennünket arra, hogy nem az egyformaság, az ismétlődés vizsgálata adja meg ezeknek az adatoknak az igazi becsét, hanem inkább az, hogy minden vidéknek, minden életkornak, minden társadalmi rétegnek megvannak a maga különleges bünei, s az erkölcsi megítélés is, amelylyel a bünt fogadjuk, változik koronkint. Ha valahol, a bűnügyi statisztikában kell ügyelnünk, hogy az általános képből nyilván kitűkröződő tanulságok meg ne állítsanak utunkban, hanem a részletekben keressük a változó viszonyok közt különféleképpen bűnöző ember erkölcsi rajzát.

A bűnügyi statisztikája szórványosan már mutatja, hogyan küzd az egyes ember azok ellen a szabályok ellen, amelyeket a társadalom többsége eléje ír.

A társadalomban lefolyó küzdelmeket azonban már abban a stádiumban is vizsgálunk kell, mikor azok még nem törvénytöbontó célzatuak; azokat a küzdelmeket, amelyek az eltérő nemek, fajok és rétegek közt a gazdasági és kulturális életben egyre folynak, állandó surlódást teremtenek, s közben folytonos kiegyenlítést igényelnek. Ugy tetszik, hogy ezeknek a társadalmi küzdelmeknek a vizsgálatában szinte tetőzik a statisztika feladatköre, mert itt érvényesítheti és továbbfejlesztheti, együttműködésükben szemléltetheti mindazokat a tanulságokat, melyeket a többi ágaknál külön-külön szűkebb horizonttal nézgetett. Ha

a már említett párhuzamos szálak, amelyek eddig nem sok igyekezetet mutattak az egymáshoz közeledésre, valahol összerelhetők, az bizonyára itt történhetik, amikor már az emberi élet és tevékenység minden egyéb és egyszerűbb megnyilvánulását áttekintettük. A társadalmi küzdelmek statisztikai rajzát talán leghelyesebben azzal a diszparitással kezdhetjük meg, amely a két nem helyzetében van, s amelynek ellensúlyozására már évtizedek óta folyik a nő küzdelme jobb érvényesüléséért, függetlenebb megélhetéséért. Van erre már sok elszórt statisztikai megfigyelés, de nem elég intenzívek. Látjuk a nők térfoglalását a legkülönbélebb társadalmi pozíciókban, anélkül, hogy megfigyeltük volna, e fokozatos előrenyomulásban, sűrű tömegek váltják-e föl gyorsan egymást, vagy az előretörekvőkben az állandóság biztosító van-e meg, továbbá anélkül, hogy ügyeltünk volna rá: ez az érvényesülni kívánó törekvés mekkora hatással van a népszaporodásra? A nők előtt legkorábban megnyílt intellektuális pályán, a tanítói karban néhány adathoz látjuk, hogy szolgálatukból átlag sokkal hamarabb válnak meg, mint a férfiak: ezeket a megfigyeléseket azonban jobban kell tagoznunk, s a gazdasági életre is inkább kiterjesztenünk, hogy a kereső asszonyok eddigi fejlődés-vonalát, s ami fő, ennek a jelenségnek fizikai hatásait is áttekinthessük.

Másodsorban, mint az embereket leghosszabb idő óta, s legállandóbban egymás ellen ingerlő motívumot, a fajok küzdelmeit kell vizsgálnunk, nem abban a legszélső megnyilvánulásban, amikor már fegyverre kerül a sor (a háborúk statisztikáját az állami élet statisztikájában kívánnám tárgyalni), hanem az előkészítő mozgalmakban, mikor a békés együttélés leple alatt a fajok hódítanak, vagy tért veszítenek, beolvasztanak, vagy asszimilálódnak, számban előre törnek, vagy anyagi erőt gyűjtenek, kulturális többséggel vagy elnyomó szándékkal hadakoznak. A nemzetiségi statisztika ilyen értelemben való művelésének nemcsak nagy jogosultsága, hanem igen nagy fontossága is van. Majdnem minden társadalmi vagy gazdasági erő-

fejlesztés mögött bizonyos faji érvényesülés rugója is ott lappang, mint valami összegöngyölített zászló, amelyet csak a győzelem percében lehet kítűzni. Nemcsak az összeomlott monarchiában folyt hangtalanul, de annál eredményesebben a békeidőben is a fajok harca, hanem égő parázs van a hamu alatt például Svájcban is az egyes fajok látszólagos békés együttléte mellett is; némely faj pedig, mint a zsidó, cigány több-kevesebb más faj között elvegyülve a maga s a környezete erejéhez mért küzdelmét mindenütt folytatja. A statisztika nemcsak tények, hanem okozatos összefüggések megállapítására is van hivatva, tehát a gazdasági jelenségek okhatározói közül nem szabad kifelejtene a faji motívumot.

Napjainkban már kisebb mértékben nyilvánul meg, mint az elmúlt századokban, a felekezetek egymás ellen való küzdelme, s ha ez kétségtelenül disztináltabb, enyhébb, s kevésbé ösztönszerűbb is, mint a fajok harca, lassu szívóssággal mégis olyan gazdasági és társadalmi átalakulásokat hoz létre, amelyeket a statisztikának nemcsak észre kell vennie, hanem azt is följegyezni róluk, hogy milyen okhatás folytán jöttek létre.

Sokkal bonyolultabb már az eltérő földrajzi csoportosulások által keltett érdekellentétek küzdelme, nevezetesen a város és falu népének igen sok vonatkozásban ellenirányuló törekvései. Ezért a városi és falusi társadalmi osztályok jellegzetességeit — ha azok a statisztika más részében voltak is érintve — itt újra s összefoglalóan át kell tekinteni. Bizonyos logikai botlás van ugyan abban, ha ezeknek az ellentételnek a teljes megismerésére hamarabb kívánczunk, mint a foglalkozások okozta surlódások vizsgálatára, holott az utóbbiak a város és falu külön útjait legalább is annyira determinálják, mint a földrajzi tagozódás. Mégis úgy látszik, hogy a város és falu ellentétében több olyan állandó — de a surlódásokat nem tovább élező — vonás van, amelyek végeredményben a kettő között folyó küzdelmet enyhébbé teszik, mint a foglalkozások okozta különbségek, amelyek a XVIII. század/máso-

dik felétől a társadalmi küzdelmeknek legfontosabb s eredményükben is a leghatásosabb motivumai, s ezért tárgyalásokat is a sorrendben utolsó, érdemben a legnagyobb tér illeti meg.

Itt meg kell ismerkednünk a társadalmi tagozódás fő választó vonalaival és a kisebb jelentőségű s e kategóriákba beosztható töredékek mellett a polgárság, az értelmiség és a munkásosztály számbeli erejével és egyéb jellemző tulajdonságaival. Meg kell ismerkednünk a polgárságnak a politikai életben való szervezeteivel, a pártok, körök, egyesületek szerepével, valamint gazdasági szervezeteikkel: agrár, ipari, kereskedelmi és egyéb munkaadói érdekképviseletekkel. Figyelmet kell fordítanunk a munkásság politikai és gazdasági szervezeteire is. A két tábor mérkőzésének vizsgálatánál meglátjuk az érdekösszeütközéseket, a munkás és polgári szervezetek közt, megismerjük a sztrájkokat, kizárásokat s az osztályharc egyéb fegyvereit. De a küzdelem során fölbukkannak a kiegyenlítő törekvések is: a munkásvédelem, a munkanélküliség ellen való küzdelem, a munkásbiztosítás, a szegénygondozás, gyermekvédelem, rokkantgondozás. Ugy a harcokban, mint a kiegyenlítésben mind a két tábor — bár más uton — kiveszi a maga részét: a karitatív lepelben működő ingyen konyha, valamint a sztrájkpénztár segélyei tulajdonképpen a hadban álló két fél egészségügyi csapatait képezik.

Az osztályküzdelmek és kiegyenlítő törekvések statisztikai megvilágításánál térhetünk át a munkásstatisztikának mindazon részleteire, amelyek a korábban már említett ágakba szervesen be nem kapcsolódtak, itt van a helye a társadalmi jólékonyság különféle nemei tárgyalásának, s idekerülnének — ha erre a különben könnyen szervezhető fölvételek módját adnának — az egyetemi statisztika eredményei.

A két erősebb társadalmi osztály malomkövei közt örlődik, s belső értékéhez képest nem tud elég erőt kifejteni az értelmiségi osztály; ennek a társadalmi küzdelmek közt való hányódásáról és szerepéről szintén van eddig is

több följegyezni valónk. Az értelmiségi osztály szűkebb fogalom, mint a középosztály, amelynek megerősítésére az utóbbi évtizedekben annyi visszhang nélküli javaslat hangzott el. Az értelmiség kivirágzik más társadalmi osztály talaján is, de mert saját televénye alig van, hamar fonyad. Sok terjengő dudva között elnyomott értékes növény: az értelmiség statisztikáját különös gonddal kell és lehet művelni, vizsgálva, honnan ered, mik az élelfeltételei. Ehhez kapcsolódik egy másik fontos kérdés statisztikai megvilágítása: a többi rétegeknél szintén van átszivárgás az egyes osztályok határvonalain, emelkedő, vagy hanyatló irányzattal, állandó jelleggel vagy ideiglenesen. Az iskolai statisztika, egyes ipari szervezetek statisztikái adnak erre nem várt érdekességű adatokat, de tanulságosakat oly irányban is, hogy ítéletünket mennyire nem szabad elsietnünk. A századfordulón dult ipari válság nálunk látszólag a polgárságot erősítette, mert a Budapesten elhelyezést nem nyert munkások vidéken kénytelenségből önállósították magukat; a helyzet jobbrafordultával viszont siettek a bizonytalan önállóságot a munkássors biztosabb kényerével fölcserélni.

A társadalmi küzdelmek rajzához tartozik még annak a nemzetközi szolidaritásnak a statisztikailag megrajzolható képe, mely az egyes társadalmi osztályokat összefűzi, sőt közös cselekvésre bírja a közbeeső állami hatásoktól függetlenül is, végül a társadalmi szervek háborus megrázkódtatásának rajza, figyelemmel úgy az erőknek az eltolódására, mint a további osztályharc rendelkezésére álló eszközökben beállt változásokra.

Ezeket az eszközöket éppen a vilgháboru folytán és annak nyomán az állami hatalom igyekezett megnyirbálni és elkobozni. Minden társadalmi törekvés kénytelen simulni az állami akarathoz addig, amíg az elég erős. Természetes tehát, — más szerzők rendszerénél is így van — hogy a statisztika utolsó fejezete a legszervezettebb társadalmi erőcsoportnak, az államnak életműködését van hivatva vizsgálni, valamint az állam hatásköre alatt kisebb-nagyobb

önállósággal rendelkező autonóm szervekét. A belső szerkezet megvilágítása: az államok adminisztratív beosztásának, a községi (nem népességi) tömörülésének leírása már maga is statisztikai munka. Sorrendben a következő az államok és községek anyagi erejének a megmérése: a vagyontételeknek, s az adósságok eredetének és megoszlásának vizsgálata.

Majd a vagyonhozadékon túl eredő jövedelemszerzés statisztikája következik; itt kerül sorra az egyenes és közvetett adózás rendszereinek és eredményeinek bemutatása, s az egyéb állami jövedelmeknek: vámoknak, illetékeknek, monopóliumoknak tárgyalása. A jövedelemszerzés képét kiegészítik az önkormányzati szervek adózásáról gyűjtött adatok. Másik oldalon az állami és önkormányzati kiadások vizsgálata vár ránk, anélkül azonban, hogy itt a szorosán vett állampénzügyi statisztika keretein túlmennénk, mert a kiadások jelentőségének a részletekben való értékelése már az egyes állami igazgatási ágak tárgyalásához tartozik. Viszont az államok pénzügyi helyzetének teljes megvilágításához itt kell foglalkoznunk a kereskedelmi és fizetési mérlegek fejlődésével, az objektív alapon számított nemzeti vagyon kérdésével, az állami valutapolitika statisztikailag megfogható kérdéseivel, a pénz és jegykibocsátásnak, mint állami hiteleszköznek statisztikájával.

Ujabb problémacsoport az állami és községi tevékenység különböző ágainak a statisztikája. Itt szemügyre kellene venni az állam tevékenységét a közigazgatás és közegészségügy, továbbá a közművelődés és közoktatásügy terén; vizsgálni az államoknak a szerepét a termelésnek, a forgalomnak s részben a jövedelemeloszlásnak s a fogyasztásnak az irányítása körül, másfelől azonban a közvetlen termelői és vállalkozói szerepét is, vagyis az állam üzemi tevékenységének statisztikáját is. Külön figyelemreméltó még az állam működése a jogrend védelmében (ide tartozik egyebek közt a polgári jogszolgáltatás statisztikája, s a bűnügyi statisztika alakí rész), továbbá az

állam tevékenysége a hadi felségjogok gyakorlásában.

Némileg másként tagolódnak az önkormányzatok tevékenységének szerepe. Itt is meg kell vizsgálni azok közigazgatási és közegészségügyi munkakörét, azután közművelődési és közjótékonyági teendőiket, majd a helyi rendészet és forgalom ellátására szolgáló tevékenységüket, erősebben kidomborodik a mezőgazdaság körül való feladatuk (városi szerveknél a fogyasztás ellátására irányuló munkájuk), s nagy jelentőségű ezeknél is a saját kezelésükben tartott üzemek statisztikája. Az önkormányzatokban folyó munka statisztikáját az a fejezet zárná be, amely az államnak az önkormányzatokat irányító tevékenységével foglalkozik.

Nagy fontosságú az állami akaratnyilvánítás szerveinek statisztikája, ahová tartozik a tisztviselő statisztika mindenféle vonatkozásban: az állami szervek közt való széelosztottságában, teljesítményeiben, illetményeiben, társadalmi és demografiai összetételeiben.

Még néhány vonás van hátra, hogy az állami élet minden megnyilvánulását megismerjük. Az egyik az államok egymáshoz való kapcsolatának statisztikája, az állami szerződések vizsgálata, főleg a kereskedelmi szerződéseké, s ezek hatásainak megrögzítése, a diplomáciai és konzuli hálózat ismertetése. A másik az államok expanzív törekvésének a rajza: a gyarmatosítás és gyarmatkérdés. Utolsónál az államok gazdasági és politikai harcának statisztikája maradna. A vámháborúk, ellenséges szándéku be- és kiviteli tilalmak, hegemoniáért való küzdelmek megvilágítása ez egyfelől, másfelől a háborúk statisztikája, vérbe és gyászbafuló veszteségeikkel együtt.

Attekintve ezen a hosszú felsoroláson, szinte aggaszt a gondolat, nem naiv elképzelés csupán, hogy mindezt a statisztika eszközeivel meglehessen világítani, még pedig úgy, hogy ne maradjunk az egyszerű leírásnál, számadatok felsorolásánál, amint sok — főleg gazdasági irányu — statisztikánk még ma is kénytelen tenni, de ne kalandozzunk feladatkörünkön túl sem és statisztikát adjunk, nem pedig

gazdaságpolitikai vagy társadalompolitikai fejtegetéseket. A számokat szólaltassuk meg, de találjuk meg köztük azt az összefüggést, amit eddig több vonatkozásban nem találtak meg, vagy nem is nagyon kerestek.

Merészség volna azt gondolni, hogy ma vagy holnap, egy vagy két ember munkájával ennek a vállalatnak a kereteit csak nagyjában is ki lehet tölteni. A hivatalos statisztikát, amelynek legtöbb megfigyelő eszköz áll rendelkezésére, munkaprogramjától minduntalan eltéríti valamely hirtelen fölvetődő új szükséglet s ezért némely kísérlete a legjobb esetben is töredékes, sőt félbehagyott marad. A hivatalos statisztikát bármily szakértelem vezeti, végeredményben felülről a gyakorlati szükség rángatja, s a mindig érdekes tudományos problémák helyett a ma égető praktikus hiányt kell kielégíteni.

Mégis úgy gondolom, ha e vázlatnak csak egy-két fejezeténél megkíséreljük az eddig meglévő anyagot összehordani és egymásba kapcsolódását nyomozni, már rájöhethünk a további anyaggyűjtés és anyagszerzés jutalmazó és sikert ígérő voltára.

Az anyaggyűjtés — az itt vázoltak megvalósításának első előfeltétele — a részletekben módosíthat a statisztika munkakörének ezen a tervén. Minthogy azonban az anyaggyűjtéshez kell némi tudatosság és előre átgondolt terv, talán nem végeztünk egészen haszontalan munkát, amikor egyelőre csupán a terv körvonalait rajzoltuk föl.

Valamiféle iránytű akar ez lenni, amiről még nem bizonyos, hogy szerkezete nem hibás-e, s mutatója helyesen jelöli-e északot. Elindulni azonban szükséges, s ahol nincs biztosabb kalauz, ott — nehogy a sok összefüggéstelennek látszó részlet buckái közt eltévedjünk, — a még ki nem próbált iránytű is hasznos lehet addig, amíg mást nem szerkesztenek.

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL.

A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI

DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

II. KÖTET. — 8. SZÁM.

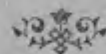
TUDOMÁNYELMÉLETI ALAPOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN.

IRTA:

DÉKÁNY ISTVÁN

L. TAG.

Felolvasatott a II. osztálynak 1922 október 16-iki ülésén.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1926.